



Universiteit
Leiden
The Netherlands

Van museale waarde: de ontdekking van het eerste parlement van Nederland als politiek-bestuurlijk erfgoed

Oddens, J.

Citation

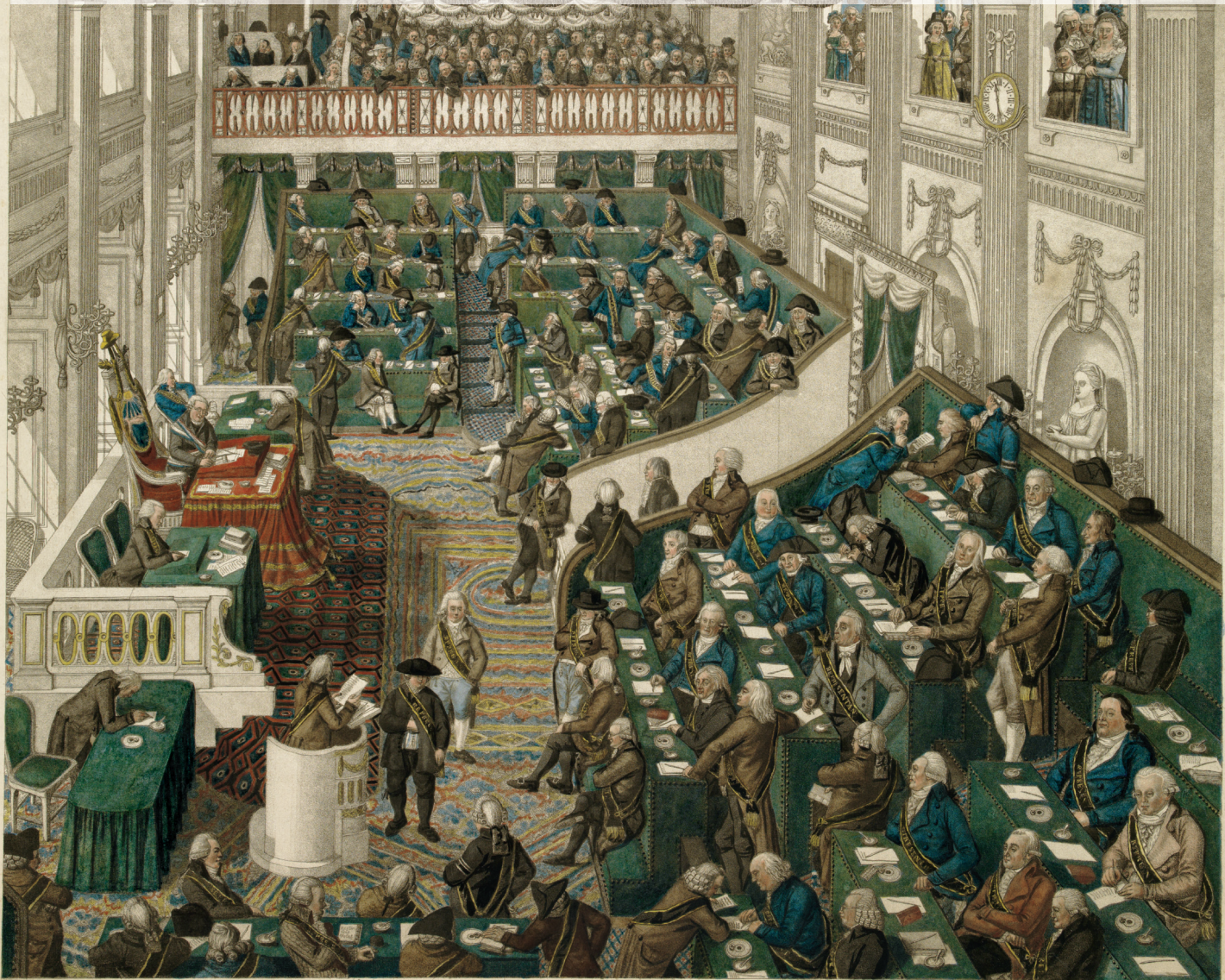
Oddens, J. (2013). Van museale waarde: de ontdekking van het eerste parlement van Nederland als politiek-bestuurlijk erfgoed. *Bestuurskundige Berichten*, 28(3), 12-15. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/3212291>

Version: Not Applicable (or Unknown)
License: [Creative Commons CC BY-NC-ND 4.0 license](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/)
Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/3212291>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Van museale waarde. De ontdekking van het eerste parlement van Nederland als politiek-bestuurlijk erfgoed

Door Joris Oddens



De Nationale Vergadering in 1797 (George Kockers, collectie Rijksmuseum Amsterdam)

Op 13 april 2013 vond na tien jaar sluiting eindelijk de heropening plaats van het Rijksmuseum. In de nieuwe opstelling is gekozen voor een indeling op periode, waarbij topstukken zij aan zij hangen met objecten die artistiek misschien van minder waarde zijn, maar bijdragen aan het geschiedverhaal dat het museum wil vertellen. In de afdeling die gewijd is aan de achttiende eeuw, de eeuw dus van Verlichting en Revolutie, vinden we twee objecten die met elkaar verband houden: hangend aan de muur een portret van de Brabantse arts Leonardus van der Voort afgebeeld als lid van de Nationale Vergadering van de Bataafse Republiek, en daarvoor, in een glazen vitrine, een lint met daarop geborduurd het woord

‘representant’ oftewel volksvertegenwoordiger.

De opname van deze twee objecten in de nieuwe opstelling mag symbolisch heten voor de kentering die zich aan het voltrekken is in de politiek-bestuurlijke canon van Nederland. Het is veelbetekenend dat het Rijksmuseum, dat toch kan putten uit een meer dan indrukwekkende eigen collectie, ervoor gekozen heeft juist een tot voor kort onbekend en recentelijk uit familiebezit opgedoken portret ten toon te stellen. De herontdekking van Van der Voort loopt parallel met de herontdekking van het eerste parlement van Nederland, want dat was de Nationale Vergadering waarvan Van der Voort in 1796 lid werd. Binnen het door NWO gefinancierde Amsterdamse

onderzoeksproject *The First Dutch Democracy. The Political World of the Batavian Republic, 1796-1801*, dat momenteel in een afrondende fase verkeert, behoorde het tot de centrale doelstellingen te wijzen op het belang van onze parlementaire pioniersjaren.¹ Dit heeft onder meer geresulteerd in de publicatie van een monografie over de geschiedenis van het eerste parlement van Nederland.² Buiten het onderzoeksproject om verscheen zeer recent bovendien een handboek parlementaire geschiedenis van Joop van den Berg en wijlen Jan Vis, waarin het jaar 1796 eveneens als beginpunt wordt genomen.³

Wat is hieraan nu zo vernieuwend of bijzonder?

Tot voor kort begon de parlementaire geschiedenis van Nederland in de meeste overzichtswerken rond 1840, kort voor de grondwetsherziening van 1848, waarmee de parlementaire democratie gezegd werd haar intrede te doen in het Nederlandse politieke bestel. Dat het daarbij ging om een herintrede, werd er voor het gemak niet bij vermeld: vóór het autocratische bewind van Willem I en de vroege Willem II, vóór ook de Napoleontische inlijving, het koninkrijk Holland onder Lodewijk Napoleon en het kortstondige raadpensionarisschap van Rutger Jan Schimmelpenninck, heeft er in Nederland een grootschalig democratisch experiment plaatsgevonden. Het onbetwiste centrum van dit experiment vormde het nationale parlement in Den Haag.

De eerste ideeën voor zo'n parlement vormden zich in de vroege jaren negentig van de achttiende eeuw. Een decennium daarvoor, vanaf ongeveer 1780, waren ontevreden Nederlandse burgers begonnen zich te verzetten tegen het oligarchische bestuur van de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden, en meer in het bijzonder tegen de in hun ogen te grote macht van de stadhouder Willem V van Oranje-Nassau, die zich gedroeg als een soort vorst, terwijl hij in de ogen van deze burgers eigenlijk niet meer dan een soort hoge ambtenaar behoorde te zijn. De ontevreden burgers, die zich patriotten noemden, wilden bovendien zelf

hun bestuurders kunnen kiezen, zodat het zichzelf in stand houdende bestuur van een kleine groep machtige families kon worden doorbroken. Gedurende de jaren tachtig liep het conflict tussen de patriotten en de aanhangers van de stadhouder hoog op, tot Willem V de patriottenopstand in 1787 met behulp van een Pruisisch leger neersloeg en de patriotten dwong ondergronds te gaan of naar het buitenland te vluchten.

“Net als eerder de Franse Assemblée nationale zou de Nationale Vergadering een grondwet ontwerpen, waartoe eerst een uit het midden van de vergadering en volgens een vaste gewestelijke verdeelsleutel benoemde commissie aan het werk zou gaan.”

Twee jaar later begon in Frankrijk een revolutie die overal in de westerse wereld veel indruk maakte. Zo ook bij de patriotten, van wie velen uitgerekend naar Frankrijk waren gevlucht en die dus van dichtbij meemaakten hoe de revolutionaire Fransen overgingen tot het oprichten van een *Assemblée nationale constituante*. Deze vergadering, die was voortgekomen uit de Franse Staten-Generaal die door koning Lodewijk XVI bijeen waren geroepen, stelde zichzelf tot taak een grondwet te ontwerpen voor het Franse volk, maar nam tot het zo ver was ook de wetgevende macht op zich. In 1791 lag er een grondwet en vonden in Frankrijk de eerste nationale verkiezingen plaats voor een *Assemblée nationale législative*, oftewel een constitutionele wetgevende vergadering. De patriotten, die in hun hervormingsvoorstellen uit de jaren tachtig aanvankelijk de federatieve structuur van de Republiek hadden willen handhaven en het door hen gewenste vertegenwoordigende stelsel vooral op het lokale bestuursniveau hadden willen invoeren, begonnen nu ijverig plannen te maken om ook in Nederland een *nationale* vertegenwoordigende vergadering op te richten, gebaseerd op hetzelfde principe als het Franse voorbeeld, maar tegelijkertijd wel met een specifiek Nederlands karakter.

Het zou nog wel even duren voordat zij van deze plannen serieus werk konden gaan maken. Pas in 1795 slaagden de patriotten, die zich inmiddels Bataven waren gaan noemen (naar de roemruchte Germaanse stam), erin het van binnen uitgeholde stadhouderlijke bewind met de steun van Franse revolutionaire troepen ten val te brengen. Inmiddels had de Franse Revolutie een dramatische keer genomen: de Franse koning was terechtgesteld en er had een verschrikkelijke Terreur

1. Zie voor een nadere omschrijving van dit project: Wyger R.E. Velema, 'Rethinking the Batavian Revolution', in: Margriet Bruijn Lacy ed., *Dutch Studies in a globalized world* (Münster 2009) pp. 11-24.

2. Joris Oddens, *Pioniers in schaduwbeeld. Het eerste parlement van Nederland 1796-1798* (Nijmegen 2012). Eveneens binnen het kader van dit project verschenen Mart Rutjes, *Door gelijkheid gegrepen. Democratie, burgerschap en staat 1795-1801* (Nijmegen 2012) en Frans Grijzenhout, Niek van Sas en Wyger Velema ed., *Het Bataafse experiment. Politiek en cultuur rond 1800* (Nijmegen 2013).

3. Van den Berg, J.Th.J en J.J. Vis (2013) *De eerste honderdvijftig jaar. Parlementaire geschiedenis van Nederland 1796-1946* (Amsterdam).

CV

Wie: Joris Oddens (1981)

Huidige functie: Docent Geschiedenis Univeriteit van Amsterdam

Opleiding

2001-2005 BA Europese studies en BA Nederlandse taal en literatuur (UVA)

2005-2007 ResearchMA Vroege Moderne Geschiedenis (UVA)

Loopbaan

2007-2011 Promotie-onderzoek Geschiedenis (UVA)

Titel proefschrift: Pioniers in schaduwbeeld. Het eerste parlement van Nederland 1796-1798

2009-heden Docent Geschiedenis Univeriteit Amsterdam

2012-heden Redactiesecretaris Tijdschrift voor de Geschiedenis

2013-heden Postdoctoraal onderzoek Radboud Universiteit Nijmegen

plaatsgevonden waarbij vele duizenden Fransen de dood hadden gevonden. Zowel in Frankrijk als in de Bataafse Republiek, zoals Nederland nu heette, waren veel mensen van mening dat de Terreur had kunnen gebeuren doordat de *Convention nationale*, de parlementaire opvolger van de *Assemblée législative*, veel te veel macht was toegestaan. Toen in 1795 officieel werd begonnen met het maken van een plan voor een Nederlands parlement, toonden betrokkenen zich daarom huiverig voor een vergadering die, net zoals in Frankrijk het geval was geweest, zowel constituerende (grondwetgevende) als legislatieve (wetgevende) bevoegdheden zou krijgen. Vooral bestuurders uit gewesten uit Friesland, Zeeland en Groningen waren bovendien bang dat Holland, waar veruit de meeste mensen woonden, bij de invoering van een vertegenwoordigend districtenstelsel veel machtiger zou worden dan het was geweest ten tijde van de federatieve bestuursstructuur, waarin ieder gewest een stem had gehad.

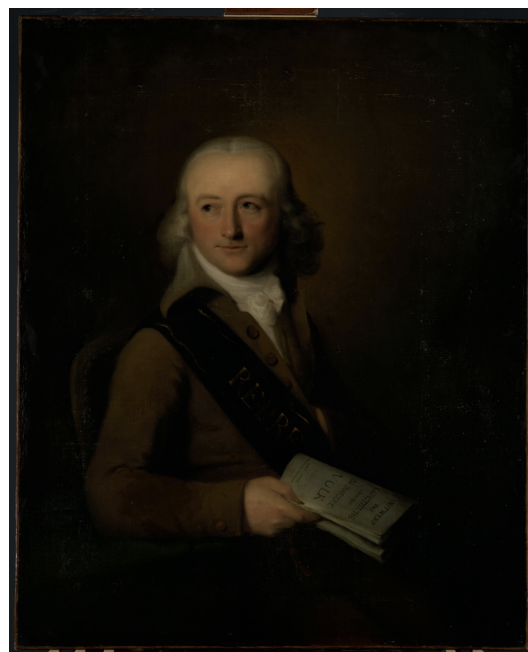
De Nationale Vergadering van start

Na veel geruzie en gedreig over en weer bereikten de verschillende gewesten uiteindelijk een compromis waarmee iedereen min of meer kon leven, en kon op 1 maart 1796 de Nationale Vergadering van start. Het eerste parlement van Nederland telde formeel 126 leden die via een getrappt kiesstelsel waren verkozen bij landelijke verkiezingen die in januari en februari

hadden plaatsgevonden. Net als eerder de Franse *Assemblée nationale* zou de Nationale Vergadering een grondwet ontwerpen, waartoe eerst een uit het midden van de vergadering en volgens een vaste gewestelijke verdeelsleutel benoemde commissie aan het werk zou gaan. Terwijl de commissie bezig was met het maken van een grondwetsontwerp, fungeerde de Nationale Vergadering voorlopig als wetgevende vergadering. In de praktijk betekende dit dat zij allerhande zaken in behandeling nam, hierover eventueel debatteerde en in elk geval een decreet uitvaardigde.

Het initiatief tot een decreet kon in de eerste plaats worden genomen door de vergadering zelf. Leden van de vergadering formuleerden voorstellen die konden gaan over ieder denkbaar onderwerp. Talrijker dan de voorstellen van parlementsleden waren de missives van lagere overheden en diplomatieke vertegenwoordigers. Niet alleen overheden, maar ook individuele burgers hadden het recht zich rechtstreeks tot de vergadering te wenden door middel van een verzoekschrift. Van deze mogelijkheid werd gretig gebruik gemaakt. Naast haar grondwetgevende en haar wetgevende taak had de Nationale Vergadering ook een controlerende taak, die bestond in de uitoefening van het oppergezag over de lichamen die samen de uitvoerende macht vormden: een comité voor algemene zaken, een comité voor de marine, twee comités voor de koloniën en de rekenkamer.

De samenstelling van de Nationale Vergadering was erg gevarieerd: de achtergrond van haar leden liep



Leonardus van der Voort afgebeeld als lid van de Nationale Vergadering van de Bataafse Republiek; in zijn handen een exemplaar van het Ontwerp van Constitutie (Johan Bernard Scheffer; collectie Rijksmuseum Amsterdam).

uiteen van wat we nu zouden omschrijven als het midden- en kleinbedrijf tot de traditionele Hollandse regentenfamilies en de Overijsselse landadel. Alle leden van het eerste parlement van Nederland hadden gemeen dat ze nooit eerder deel hadden uitgemaakt van een vertegenwoordigende wetgevende vergadering waarvan de zittingen bovendien openbaar waren: niet alleen boden de publieke tribunes plaats aan een beperkt aantal toeschouwers, maar de handelingen van de zittingen verschenen bovendien dagelijks in druk en werden gretig gelezen. De parlementsleden spraken dus niet alleen tegen elkaar, maar voor het eerst ook voor de bühne, wat de aard van het openbaar bestuur in Nederland drastisch veranderde.

Om hun zittingen enigszins te structureren ontwierpen de leden van de Nationale Vergadering voor zichzelf een reglement van orde. Zelf wanneer ze zich strikt aan dit reglement hielden – wat lang niet altijd gebeurde – bleef er in de eerste maanden nog veel onduidelijk: zoals in ieder parlement werden de zittingen van de Nationale Vergadering minstens zo zeer gereguleerd door ongeschreven regels als door geschreven documenten, maar in het eerste parlement van Nederland waren deze conventies begrijpelijkerwijs nog niet uitgekristalliseerd. In een dergelijke situatie is de verleiding groot om procedureel de grenzen op te zoeken van wat mogelijk is, wat dan ook regelmatig gebeurde. Het gevolg was dat tijdens de zittingen regelmatig ernstige ordeverstoringen plaatsvonden die we uit de latere parlementaire geschiedenis van Nederland niet of nauwelijks kennen.

Wat hiertoe ook bijdroeg was dat er veel op het spel stond – zeker nadat de constitutiecommissie haar ontwerp aan de vergadering had gepresenteerd en de debatten over de toekomstige constitutie plenair werden voortgezet – en dat de politieke tegenstellingen zeer groot bleken. Daar kwam nog eens bij dat de parlementaire verhoudingen, in vergelijking met de huidige situatie waarbij partijen het tegen elkaar opnemen en per onderwerp een woordvoerder benoemen, uiterst onoverzichtelijk waren: binnen het parlement werden wel partijen gevormd, maar over wie zich tot welke partij rekende werd erg geheimzinnig gedaan omdat men partijen over het algemeen als een negatief verschijnsel beschouwde. Ook was de partijbinding niet zo sterk dat de verschillende inhoudelijke dossiers binnen de partij konden worden verdeeld. Iedereen kon dus het woord voeren over ieder onderwerp dat in het parlement ter sprake kwam, wat regelmatig erg lange debatten opleverde. Omdat de 126 eenmansfracties die zo in zekere zin bleven bestaan zich dus in ieder dossier moesten verdiepen en ook nog eens, niet zoals tegenwoordig, konden beschikken over fractiemedewerkers, was de werkdruk voor de leden van het eerste parlement van Nederland extreem hoog.

Dat dit leidde tot een dusdanig hoog stressniveau dat sommigen in de vergadering af en toe hun zelfbeheersing verloren, hoeft daarom weinig verbazing te wekken.

Gezien de moeilijke omstandigheden waaronder de parlementsleden bovendien moesten werken – de Bataafse Republiek was verwickeld in een oorlog met Engeland en verkeerde in een diepe financiële crisis – is het opmerkelijk te noemen wat de Nationale Vergadering ondanks haar korte zittingsduur – na achttien maanden maakte zij plaats voor een tweede Nationale Vergadering – heeft bereikt. Zij was het die bij wet vastlegde dat in Nederland een scheiding tussen Kerk en Staat moest bestaan, zij verleende de tot dusver gediscrimineerde Joodse gemeenschap het Nederlands burgerschap, zij zette allerlei processen in gang die Nederland in de loop van jaren tot een moderne staat zouden maken (onder meer op het gebied van onderwijs en volksgezondheid), en zij produceerde een lijvig *Ontwerp van Constitutie* dat weliswaar in een referendum door de Nederlandse bevolking zou worden verworpen, maar later de basis zou vormen voor de eerste Nederland grondwet die in 1798 zouden worden bekrachtigt.

Niemand zal ontkennen dat de manier waarop deze grondwet er uiteindelijk zou komen, door middel van een staatsgreep en de politieke uitsluiting van grote groepen burgers, in democratisch opzicht geen schoonheidsprijs toekomt. Dit laat echter onverlet dat de democratisch verkozen Bataafse Nationale Vergadering het verdient te worden gecanoniseerd als een wezenlijk onderdeel van de politiek-bestuurlijke geschiedenis van Nederland. Haar recente musealisering door onze nationale erfgoedinstelling bij uitstek zal vermoedelijk verder bijdragen aan het proces dat hiertoe recentelijk in gang is gezet. ■



Sjerp van een van de leden van de Nationale Vergadering (collectie Rijksmuseum Amsterdam).